

*Слижук О. Розвиток читацьких умінь учнів 5-6 класів на уроках вивчення літературних новинок (на матеріалі української різдвяної прози). Освітній журнал Фонду Просвіта. 2025. № 6. С. 65-72.*

## **РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ НА УРОКАХ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ НОВИНОК (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ РІЗДВЯНОЇ ПРОЗИ)**

**Олеся Слижук,**

кандидат педагогічних наук, доцент,  
провідний науковий співробітник  
відділу навчання української мови та літератури  
Інституту педагогіки НАПН України  
м. Київ, Україна  
e-mail [olesja\\_2014@ukr.net](mailto:olesja_2014@ukr.net)

Читання художньої літератури дітьми підліткового віку – одна з проблем літературної освіти, яка перебуває у полі досліджень сучасних педагогів, соціологів, бібліотекарів, учителів. Стереотип про те, що саме в підлітковому віці знижується інтерес до читання, намагаються подолати й науковці-методисти. Для цього було переглянуто шкільний літературний канон і до модельних навчальних програм з української літератури [4] та інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) [3] для базової середньої освіти введено прозу сучасних письменників Валерія Шевчука, Марії Морозенко, Оксани Сайко, Галини Кирпи, Зірки Мензатюк, Дари Корній, Ігоря Калинця, Богдани Матіяш, Дзвінки Матіяш, Олександра Гавроша, Тома Флетчера, Меган МакДоналд та ін.

Завдання вивчення літератури підлітками – «розвивати в учнів стійкий інтерес до читання, удосконалювати навички виразного читання, ознайомити школярів-підлітків із доступними й цікавими для їхнього віку високохудожніми творами, формувати початкове розуміння специфіки мистецтва, збагачувати емоційний світ» [4, с. 3] реалізується у змісті модельних навчальних програм та у їх процесуальних і результативних складниках, спрямованих на досягнення мети літературної освіти підлітків – розвиток компетентних учнів-читачів.

У процесі навчання літератури в 5-9 класах відбувається розвиток базових читацьких умінь учнів. На думку Т. Яценко, «читацьку грамотність як категорію необхідно розглядати в кореляції щодо сутності читацької діяльності учнів» [9, с. 197]. Для цього науковець виділяє вміння для безпосередньої роботи з текстом (пошук та виокремлення інформації), інтерпретації прочитаного на основі власних роздумів (розуміння змісту, авторської позиції, зв'язків), осмислення та оцінка змісту і форми тексту (критичне судження), а також застосування отриманої інформації для вирішення практичних завдань та встановлення зв'язку із сучасністю.

Система навчальних запитань і завдань, спрямованих на розвиток читацьких умінь учнів, реалізована у підручниках, підготовлених за згаданими програмами. Науковці Інституту педагогіки НАПН України провели курси, низку онлайн-зустрічей для вчителів, які працюють за їхніми програмами й підручниками в 5-6 класах Нової української школи. Під час цих заходів були презентовані й ідеї авторів про розширення кола читання підлітків за рахунок щойно виданих літературних новинок на спеціально відведених уроках нового типу «найцікавіше з літературних новинок». Художні твори для цих уроків самостійно обирають учителі та учні. Приклади таких уроків розробила й презентувала вчителям авторка цієї статті. Потреба в таких зразках постала наприкінці семестру, якраз перед Різдвяними святами, тому й для читання обрано було прозові твори сучасних українських письменників різдвяної тематики про добро, милосердя, збереження сімейних традицій.

Сучасні письменники вміло поєднують традиційні теми з новаторськими за формою та змістом. Вони порушують проблеми дружби, першого кохання, самоідентифікації, соціальної нерівності, інклюзії тощо. Різдво стає не лише часом дива, але й нагодою для осмислення цих проблем та пошуку шляхів їх вирішення. Герої сучасних різдвяних історій для підлітків часто є звичайними хлопцями та дівчатами з їхніми типовими підлітковими переживаннями та проблемами. Читачі можуть легше ідентифікувати себе з такими персонажами та їхніми ситуаціями. Сучасна різдвяна проза для

підлітків не обмежується лише казками чи повчальними історіями. Зустрічаються елементи фентезі, містики, детективу, романтики та навіть соціальної драми, об'єднані різдвяною атмосферою. Найчастіше різдвяні історії відбуваються в сучасному світі з його технологіями, соціальними мережами та іншими реаліями, знайомими підліткам.

Для учнів 5 класу пропонуємо казкову повість «Різдвяний Бука» Тетяни Стрижевської – сучасної української письменниці, журналістки за фахом. Вона народилася у родині військового й лікарки в місті Одесі, згодом родина переїхала до Києва і Тетяна назавжди залишилася у столиці України. У її творчому доробку – статті для глянцевого журналу, художні твори для дітей, підлітків і дорослих читачів. Розповідаючи про створення «Різдвяного Буки», авторка зазначає, що ідея виникла після знайомства з розповіддю про київського духа, який забирав подарунки у нечемних дітей. Ця історія визрівала понад п'ять років і втілювалася у книзі, сповненій пригод, чарів та навіть подорожей у часі. Для авторки було важливо показати справжнє життя дітей: дружбу з її радіощами та складнощами, школу з різними вчителями та однокласниками. Хоча повість не є автобіографічною, деякі особисті моменти знайшли в ній відображення, наприклад, професія батька головного героя. Авторка натякає, що це добра різдвяна історія, де можливі навіть неймовірні речі. Процес написання дитячої книги став для неї чарівним, дозволивши втілити власні бажання на сторінках твору, як-от подорож у минуле різдвяного Києва та поява собаки-самоїда. Також авторка прагнула нагадати про важливість українських традицій, ввівши до оповіді Дідуха.

Рекомендуємо вчителям втілити текстоцентричний підхід і на уроках з вивчення літературних новинок, так само як і під час текстуального вивчення рекомендованих модельною навчальною програмою творів. Ми запропонували прочитати уривки з повісті, подали стислий виклад сюжету та запитання й завдання для текстуальної роботи. Ця частина уроку присвячена безпосередній роботі з текстом, спонукає до роздумів над ним та інтерпретації прочитаного.

Далі з метою осмислення та оцінки змісту і форми тексту пропонуємо виконати дослідницьке завдання:

*Однією із давніх українських різдвяних традицій є вертép. Знайди в інтернеті Youtube-канал «Рожеві окуляри» і переглянь відео твоєї ровесниці Софії Дідух «Які вони – головні герої вертепу?». Разом із однокласниками / однокласницями складіть сценарій невеликої різдвяної сценки й продемонструйте її у класі.*

Для застосування отриманої інформації для вирішення практичних завдань та встановлення зв'язку із сучасністю пропонуємо провести мистецькі діалоги.

*Давньою є традиція у різдвяні дні не тільки славити новонародженого Ісуса, але й бажати своїм рідним і близьким щастя, здоров'я й достатку. Одним із різновидів святкових мистецьких привітань є різдвяні листівки. Тато Власика, головного героя повісті «Різдвяний Бука», - військовий. Разом зі своїми побратимами він боронить Україну від російських загарбників. У той час, як усі мирні мешканці нашої Батьківщини святкують Різдво, мужні воїни несуть службу. Для того, щоб привітати їх зі святами, щоб вони також відчували радість і турботу львівські волонтери започаткували проєкт «Українська мілітарна листівка», а намалював вітальні картинки художник Євген Равський.*

- *Роздивися різдвяну листівку Євгена Равського.*
- *Кого із персонажів вертепу зобразив художник?*
- *Які риси біблійних царів утілені на цій листівці? Чому саме українські воїни виступають цими персонажами?*
- *Який із уривків повісті тобі сподобався найбільше?*
- *Яка із пригод захопила тебе найбільше?*
- *Склади письмову характеристику Різдвяного Буки.*
- *За якими художніми деталями його можна впізнати у інших епізодах повісті?*

- *Які давні традиції святкування Різдва, описані в повісті, ти будеш продовжувати?*

Пропонуємо учням продовжити різдвяну тему і під час дозвілля:

*Крім чарівних істот, які супроводжують Різдво, є й такі, що ненавидять це свято. Як-от Грінч – головний герой книжки американського письменника Доктора Сьюза «Як Грінч украв Різдво» та однойменної різдвяної комедійної стрічки, створеної 2000 року режисером Роном Говардом. Якщо тебе зацікавили пригоди Грінча, переглянь цей фільм.*

У 6 класі модельними навчальними програмами [3;4] передбачено вивчення розділу «Різдвяні дива», до якого увійшли твори класичної літератури – «Різдвяна пісня у прозі» Чарльза Діккенса, «Ніч перед Різдвом» Миколи Гоголя, «Ялинка» Михайла Коцюбинського та літератури сучасної – «Вертеп маленького хлопчика» Ігоря Калинця, «Єва і білосніжна квітка лілії» Богдани Матіяш, «Різдвяна історія ослика Хвостика» Олександра Гавроша, «Різдвозавр та Зимова Відьма» Тома Флетчера. Попри глибоке «занурення» шестикласників у різдвяну тему в прозі, пропонуємо їм ще й читання «літературної новинки» – книжки Дари Корній (справжнє ім'я – Мирослава Замойська) «Як Петрусь Коляду рятував». Учні 6 класу вже знайомі з творами цієї письменниці – розповідями із книги «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи». Для позакласного читання вже була рекомендована фентезійна повість «Петрусь химородник» (у новому виданні «Чому розквітає папороть») – початок пригод Петруся Лелеченка. Як і передбачено нашою методикою, спочатку пропонуємо уривки з повісті «Як Петрусь коляду рятував» для текстуального опрацювання, а також запитання й завдання для формування вмінь читати з розумінням та інтерпретувати художній текст. Далі пропонуємо коротку літературознавчу довідку про письменницю і щойно опрацьований твір.

*Ти вже знаєш сучасну українську письменницю Дару Корній. Цього разу вона повела тебе в захопливий світ, у якому живе хлопчик з незвичайними здібностями Петрусь Лелеченко. Це вже друга повість про нього, перша,*

*«Чому розквітає папороть» - про пригоди Петруся в Купальську ніч, коли він вперше вступає у поєдинок зі злою богинею Марою й розкриваються його здібності химородника. Нова повість Дари Корній про пригоди Петруся Лелеченка ще ширше розкриває перед читачами двері в чудовий фантастичний світ української міфології, традицій і вірувань.*

*Назва книжки інтригує, примушує задуматись над тим, якими ж іще нерозкритими надзвичайними здібностями володіє малий химородник, що здатен врятувати молоде сонце.*

*За жанром «Як Петрусь Коляду рятував» - різдвяна пригодницька повість, адже з перших сторінок у ній ідеться про підготовку родини Петруся, а також усіх чарівних істот і духів до найвеличнішого давнього українського свята – Різдва, народження нового сонця.*

*У часі й просторі пригодницької повісті мирно співіснують світ людей і світ чарівних духів. Останній панує, часто невидимий для пересічної людини, усюди – і в лісі, і на лузі, і в дворі, і в людській оселі. Персонажі повісті наділені здатністю бачити цей світ, спілкуватися з духами оселі, поля і лісу. Усі вони – частина природи, тому повинні допомагати одне одному.*

*На зміну теплому літечку у природі приходить осінь, а потім і холодна зима. Замість літніх духів починають порядкувати зимові – гук Аука, тріскуни і Мороз. Приходить час панувати Чорнобогові та його дружині - богині смерті Марі. Відбуваються зміни в природі, до яких готуються і духи, і люди, і тварини. В основі сюжету повісті – давнє протиборство Петруся химородника із цими злими силами. Якщо у першій частині воно відбувається влітку, напередодні свята Купала, то тут – напередодні Різдва.*

*У повісті описані давні українські вірування й традиції Це й опис процесу виготовлення павука, доброго оберега, символу першопочатку життя. І підготовка до колядування – повторення колядок, виготовлення восьмикутної різдвяної зірки. Згадуються й обрядові різдвяні страви, передовсім кутя й узвар.*

*Сюжет повісті доволі розгалужений. Кілька сюжетних ліній переплітаються й створюють цікаву композицію. Найбільш зворушливою із сюжетних ліній є історія взаємин Петруся і допитливого тріскунця. Силою своїх відчуттів і здібностей Петрусь урятував малого, який колись був простим хлопчиком Ярм. Разом із Колядою Яр вирушає у Вирій до своєї мами, про що він мріяв понад усе. У композиції повісті є й позасюжетні елементи – казки, легенди, колискові, колядки, у яких відображена народна мудрість та давній міфологічний тип світогляду українців.*

*Головний герой твору - Петрусь Лелеченко, дванадцятилітній підліток, наділений від природи надзвичайними здібностями, випробувати які у нього уже була одна можливість – у поєдинку з Марою в Купальську ніч. Цей двобій не ослабив його сили, а навпаки, дав їм можливість розкритися. І тепер Петрусь може з користю використовувати живу й мертву воду, даровану йому віллою Живою, розуміє світло й темряву, добро і зло, які є різними сторонами одного першопочатку життя.*

*На думку одного із персонажів повісті гуки Ауки, нова пригода Петруся вдалася «устократ ліпша від купальської», адже війська його для боротьби з темними силами Мари прибуло, а сили зміцніли. Прочитай обидві повісті про Петруся Лелеченка, і ти переконаєшся в цьому.*

*Далі наголошуємо на мистецьких діалогах цієї повісті у мотивах і образах.*

*У давнину образ Коляди наші пращури втілювали у міфологічних розповідях. Це центральний образ зимової обрядовості українців /українок. У різних варіантах міфів Коляда – це мати неба, яка в різдвяну ніч народжує нове сонце Божича Коляду. Тобто цей образ може мати і жіночу, і чоловічу сутність. Про це розповідається і в щойно прочитаній тобою повісті.*

*А ось художник, письменник і дослідник української міфології Валерій Войтович по-іншому зобразив Коляду на своєму малюнку та розповів про його роль у різдвяних святкуваннях: «Особливо чекають люди приходу Божича Коляди, провісника долі на весь наступний рік. Це він, Сонце-Коляда, опікун*

*молодого Божича Сонця-Неба, мусить освітити й освятити усе господарство, увесь двір – усю Матір-Землю. Коляда – це Сонце, поворот якого до Весни радісно святкують люди:*

*За горою крутою,  
За рікою бистрою  
Стоять ліси дрімучі,  
В тих лісах вогні горять,  
Кругом вогнів люди стоять,  
Люди стоять, колядують  
Ой, Коляда, Коляда!  
Ти буваєш, Коляда,  
Напередодні Різдва.*

*За час збору роду-племені на святі Сонця-Коляди господиня повинна встигнути вийняти з печі вар та кутю і поставити на лавки. Тоді ж виймає з печі книші, книшики, калачі...» [1, с. 123].*

*- Роздивися ілюстрації Наталії Шморгун до повісті «Як Петрусь Коляду рятував» та малюнок Валерія Войтовича «Коляда». Яке із зображень відповідає твоєму уявленню про головний образ різдвяних свят?*

Таке зіставлення мистецьких творів сприятиме формуванню вміння висловлювати власні судження про зміст і форму прочитаної учнями повісті. Для застосування отриманих про різдвяні традиції знань учні виконують дослідницьке завдання.

*Узимку, зібравши із нив щедрий урожай, давні наші пращури мали багато традиційних святкувань. Про деякі з них ідеться у повісті Дари Корній «Як Петрусь Коляду рятував». Пригадай ці свята або дізнайся про них з інтернет-джерел та підготуй невелику розповідь про одне з них, не забудь про звичаї й традиції, з ним пов'язані.*

А продовжить «занурення» в різдвяні традиції різних народів проведене з користю читацьке дозвілля.

*Якщо тебе захопила зимова тема, перейди за покликанням [https://uakino.club/filmy/genre\\_melodrama/12524-dvanadcyat-msyacv.html](https://uakino.club/filmy/genre_melodrama/12524-dvanadcyat-msyacv.html) і переглянь фільм «Дванадцять місяців» чеського режисера Карела Янека – історію Марушки, бідної сироти, яка здобула щастя, коли на прохання мачухи та її доньки пішла в зимовий морозний ліс на пошуки дерева з яблуками, фіалок та полуниць.*

Хоча різдвяні історії традиційно закінчуються добре, сучасні автори можуть показувати, що зміни та щастя не завжди приходять легко і вимагають зусиль та особистісного зростання. У багатьох сучасних творах є елементи гумору та іронії, що робить читання більш захопливим та легким. Сучасна художня література відображає розмаїття культурних традицій святкування Різдва, а також дає можливість підліткам з різних родин та соціальних груп розширювати свій життєвий досвід.

Загалом, сучасна різдвяна проза для підлітків прагне бути не лише розважальною, але й такою, що спонукає до роздумів, співпереживання та віри у краще, водночас залишаючись близькою та зрозумілою для юного читача. Це не лише легка, розважальна література для підліткового дозвілля, але й матеріал для ефективного розвитку читацького інтересу та вмінь кваліфікованого читача.

### **Література**

1. Войтович В. Міфи та легенди давньої України. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 464 с.
2. Дара Корній. Як Петрусь Коляду рятував. Харків : Вид-во «Ранок», 2022. 224 с.
3. Модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5-6 класи» / Яценко Т.О., Тригуб І.А. [Електронне видання]. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 62 с. URL: <https://undip.org.ua/library/literatury-intehrovanyy-kurs-literatur-ukrainskoi-ta-zarubizhnoi-5-6-klasy-modelna-navchalna-prohrama/>

4. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / Яценко Т.О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І.А. та ін. [Електронне видання]. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 64 с. <https://undip.org.ua/library/ukrainska-literatura-5-6-klasy-modelna-navchalna-prohrama/>
5. Слижук О. Ігрові технології на уроці позакласного читання фентезі («Петрусь химородник» Дари Корній). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : педагогічні науки*. 2019. № 3 (326). С. 184-193 URL: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-3\(326\)-184-19](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-3(326)-184-19)
6. Слижук О. А. Розвиток уміння п'ятикласників читати з розумінням у процесі вивчення сучасної української літератури. *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи* : зб. тез III всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Київ : Пед. думка, 2021. С. 202–205. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724646>
7. Стрижевська Т. Різдвяний Бука : повість. Львів : Видавництво Старого Лева, 2023. 248 с.
8. Яценко Т. О., Слижук О. А. Формування читацької грамотності учнів 5-6 класів на уроках української літератури: методичний посібник. [Електронне видання]. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. 147 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740369/>
9. Яценко Т. О. Специфіка формування читацької грамотності учнів у шкільному курсі літератури. *Розвиток сучасної освіти і науки : результати, проблеми, перспективи* : матеріали X міжнарод. наук.практ. конф. (23 квітня 2021 року, м. Конін-Ужгород-Херсон). Конін–Ужгород–Херсон: Посвіт, 2021. Т. X. С. 196–197. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724951>